

Milán Bogdánovics:

Visszapillantás a jugoszláv irodalom általános fejlődésére az elmúlt tíz esztendőben

Általános visszapillantás irodalmunk fejlődésének irányvonalaira. Az alábbiakban nem lesz szó a délszláv irodalomnak — mint egésznek — teljes fejlődéséről életünk forradalom utáni első évtizedében: ez nem lehetne, csak többszáz oldalas tanulmány. Népi irodalmunk — a horvát, macedon, szlovén és szerb (az utóbbi a crnagoraival) valamint néhány önálló nemzeti kisebbségi irodalmi mozgalom az elmúlt tíz esztendő alatt az élet olyan intenzitását mutatta, az alkotások olyan mennyiségét, a minőségek olyan választékát adta, hogy ennek a hatalmas irodalmi anyagnak teljes kielemezése és kiértékelése nem is férne egy általános kongresszusi beszámoló kereteibe.

A szerb-horvát, szlovén és macedon irodalom a nyelvek délszláv rokonsága folytán bizonyos fokig kölcsönösen megértetnek minden nyelvterületünkön. Am ezek a különböző, mindegyike a maga útján fejlődött nyelvek ugyanakkor akadályai annak, hogy a szubtilisabb és összetettebb irodalmi szöveget is teljesen megértsék, izleljék és élvezzék olyanok, akik maguk a másik nyelvet nem beszélik és nem írnak azon. Éppen ezért igen nehéz — majdnem megvalósíthatatlan — teljes bírálati és elemző bepillantást vetni a délszláv irodalom egészébe, nem is szólva az anyag kiterjedtségének arányairól. Jel-

lemzésül megemlítek itt néhány statisztikai adatot — ha nem is nyújtanak teljes képet — amelyek a Jugoszlávia Bibliográfiája című műben jelentek meg (Jugoszlávia Bibliográfiai Intézetének kiadása). Ezek szerint 1945-től ez év közepéig Jugoszláviában 1500 könyv — önálló mű — jelent meg az irodalom minden területéről. Amíg az 1945-ös esztendő 60 művel indul, 1948-ban ez a szám megkétszereződik, 1954-re pedig háromszorosára nő. Átlagban havonta 15 önálló irodalmi mű jelent meg Jugoszláviában.

Mindezek a komoly okok akadályozzák, hogy ez a beszámoló egyben irodalmi életünk teljes kiértékelése és összegezése legyen az elmúlt tíz esztendőre. Csupán kísérlet lehet a legfőbb, közös fejlődési irányvonalak leszögezésére; kísérlet az alapvető áramlások feltárására, a legjellegzetesebb irányzatok számbavételére: hogyan és milyen hatás alatt jelentkeznek, hol ütköznek össze, hogyan változnak és váltják fel egymást. Szóval kísérlet arra, hogy a jugoszláv irodalom jelenlegi életét alapvető vonásaiban felvázoljuk, helyzetét bizonyos fokig felmérjük és kiértékeljük.

1945—1955. Szó van tehát a jugoszláv irodalmi élet első évtizedéről a felszabadulás óta, a győzelmesen végrehajtott de be nem fejezett forradalomban. A tíz évet

átalakító erejű forradalmi események töltik be; ugyanakkor ez az első évtized a szocializmus megvalósítását is jelenti nálunk, tehát építő, alkotó és konstruktív munkát. Ebben az időszakban az irodalom is természetesen és elválaszthatatlanul alávetette magát a forradalmi és szocialista imperativusnak. Ezzel lényegében eltávolodik és differenciálódik a forradalom előtti, kapitalista-burzsoá korszak irodalmától. Forradalmi irodalmi áramlatok dominálnak irodalmunkban már a népfelszabadító mozgalom óráiban s ezek a mozgalmak valójában már a két háború közötti időszakban születtek. Visszapillantani azonban a két háború közötti korszakra, valóban túlmesszire vezetne attól a kortól, amelyről szólni kívánunk. Ezzel a visszapillantással nem öleljük fel az antifasiszta háború korszakának irodalmát sem, amelyet főleg a harc tölt be tartalommal. 1945 óta aztán az elmúlt tíz esztendőben az irodalom szervezettebben kapcsolódik forradalmi, szocialista életünk első évtizedébe s minden megnyilvánulásában szorosabb kapcsolatot teremt vele alkotásának egész területén. Ez az időszak ugyanakkor egybeesik a jugoszláv írószövetség fennállásának tíz esztendejével (A szövetség 1946-ban alakult, az íróegyesületek azonban, amelyek a szövetséget alkotják, már 1945 óta léteznek). A jugoszláv írószövetség megalakulása csupán egyik következménye a forradalmi átalakulásnak életünkben, alapjában pedig a nemzeti kérdés megoldásának eredményei Jugoszláviában, az új jugoszláv eszmé, amely népeink önállóságának e szellemben való összhangbáhozása jegyében született. Életünknek ez az új, reálisan jugoszláv jellege adta meg korunk irodalmának új arcát. Azért szükséges és indokolt kiemelni irodalmunknak ebben a forradalmi és szocialista évtizedében a jugoszláv írószövetség megalakulásának jubiláris dátumát.

Forradalmi-szocialista irodalmunk létrejöttének folyamata, azaz: megszületése a forradalom végrehajtásában és a szocializmus építésében. Nem céltalan emlékeztetni arra, milyen folyamattal ömlött át korábbi irodalmunk az új korszakba. Az irodalom ebben az új korszakban nem elszigetelten jelentkezik. Nem áll kapcsolat nélkül a forradalom előtti idők irodalmával, nem attól eltérve, elválasztva és függetlenül jelentkezik, tehát mint a kulturmunkának valamiféle új terméke, amelyet egyedül a forradalom és a szocializmus hozott létre. A jugoszláv irodalom ugyanúgy mint egész kultúránk az első,

forradalmi évtizedben nem vált el kategórikusan a múlttól, ellenkezőleg: jellegével és tartalmával annak pozitív hagyományaira támaszkodva csak felújítja önmagát, szentesíti a változásokat, amelyeket a forradalmi és társadalmi életfeltételek követelnek. Folytonosságával, mégis az új törvényszerűség hatása alatt ez az irodalom magasabb minőséget revellál és átnő a maga új fejlődési fokába: a szocialista társadalom irodalmává válik. Ebben a folytonosságban ez az irodalom — jelentős számú, már korábban forradalmilag gondolkozó fiatal író mellett — mozgósítja az újabb, a forradalom szellemében kialakultakat, ugyanakkor befogad és elismer egész sor forradalomelőtti, aktív polgári írókat, akik magukévává téve a forradalmat, új lendülettel folytatják munkájukat. Egyesek közülök még ma is központjában állnak irodalmi életünknek és magas színvonalat képviselnek abban. Irodalmunk forradalom-utáni fejlődésében szem előtt tartottuk az Októberi forradalmat követő kísérleteket és tapasztalatokat az úgynevezett „Proletkult”-tal is, mely utóbbi tiszta absztrakciónak és tévútnak bizonyult. Ezen a téren, különleges életviszonyainkból eredően a kérdés reális felméréseivel jártunk el.

A szovjet irodalomnak — mint a szocialista társadalom első megvalósításának — példája és gyakorlatából eredő alkalmazása; kriticismusunk ebben a gyakorlatban. Mint ahogy társadalmi-politikai életünk más területén a forradalom aktív időszakában, irodalmunk is természetesen azokra a példákra volt utalva, amelyet a szovjet gyakorlat nyújtott, mintegy utasításként és biztosítékként a teljes és szilárd forradalmi átalakulásra. 1945-ben valamint a rákövetkező néhány esztendőben az irodalomban nálunk is a szigorú forradalmi-szocialista teljesség érvényesült. Az irodalomtól megkívánjuk, hogy — többé-kevésbé közvetlenül — aktív módon alávesse magát a forradalmi politika szolgálatának, a valóságba ültetve az alkotó művészeti megvalósítás vonalán a marxista ideológiának nem annyira alapvető eszméit, mint inkább annak dogmatikus-propagandista kifejezését. Azonban az ilyen tételek alkalmazásában — amelyeket a forradalom eredményeinek biztosítása és a szocialista megvalósítása tett szükségessé az irodalom szavain keresztül, — már akkor is szélesebb és rugalmasabb mértékeink voltak, mint a példaadóké. Már akkor is megtaláljuk költészetünkben az úgynevezett paroláktól

való eltávolodás eseteit, a valóságnak leegyszerűsített, fényképszerű bemutatásától és az élet „fehér-fekete” ábrázolásáról való letérést. Bátran mondhatjuk: a költői őszinteség a forradalom témáiban, a hang amellyel ez kifejezésre jutott, nem volt fiktív. A mi költőnk nem hamisított, amikor alávetette magát az imperatívusnak, hogy műve politikailag és gyakorlatilag is hatékony legyen. Ez a körülmény már abban az időszakban minőséget biztosított az irodalmi alkotásoknak s ez ma sem vonható kétségbe. Általában azonban az első évek irodalma — úgy tartalomban mint kifejezésben, az élet és az ember szabadabb, elmélyült tolmácsolásában — szegényes maradt.

A „szocialista realizmus”. Az ilyenirányú kriticismusunk — mindnekelőtt saját életfeltételeink és valóságunk átérése — továbbá az önállóság utáni vágy, a másoknak való alávetettségtől való idegenkedés különösen jól illusztrálható irodalmunkban az úgynevezett „szocialista realizmus” elméletének sorsával. Ezt az elméletet az adott pillanatban nálunk is aktívan propagálták mint a szocialista társadalom irodalmának nélkülözhetetlen feltételét. A „szocialista realizmus” — a kifejezés maga Maxim Gorkijtól ered, ő használta már jóval korábban s nála a realista irodalom termékenységét jelentette a szocializmus feltételei között; legszabadabb és maximális alkalmazását a társadalmi életben, amelyet egészen áthat a materialista gondolkodás, tehát realista motívumok és érzések — a szocialista realizmus, mondom, valamiféle dogmává vált, dogmatikus felfogássá, mint valami „sui generis” realizmus, amelynek a szocializmus különleges minőséget biztosít és amely a szocializmusra alkalmazva kell hogy szolgáljon. Maxim Gorkijnak azonban más, elmélete is volt: a szocializmus olyan állapot, amely alkotó lendületet, munkairamot és életörömet szül s valamiféle saját romantikája van. Óhajtván, hogy a realizmus a szocializmusban ezt is kifejezze, Gorkij valósággal szellőztető szerepet nyitott, hogy ózondús levegő hassa át azt a fojtogató atmoszférát, amely a forradalomelőtti, kritikus, utilitarista realizmust előntötte; ezzel új impulzust adott az inspirációnak a realiztikus alkotásban. Ez, véleményem szerint nem volt negációja a realizmusnak, ellenkezőleg, példája annak, hogy ez a művészeti irány alkotásilag regenerálódhat és még további, hosszabb időszakra biztosíthatja létjogosultságát. S ebből a két tényezőből — realizmus romantikával — született a szocialista re-

alizmus dogmája, amely dogmatikus alkalmazásban „realistának” mutatkozik (mondhatnám a technikai megelevenítésben) romantikusnak pedig a szocialista valóság tolmácsolásában, amelyet kötelezően rózsaszínű prizmán át mutat be, előlegezett optimizmussal. Az ilyen gyakorlat törvényszerűen és elkerülhetetlenül a dolgok felszínén tartja az író tekintetét, kényszerűleg jobb színben láttatja alakjait, nem mélyül el a lelkekbe, és azok összetettségébe. S ez magával hozza azt is, hogy az író a valóságot a teljes igazság bizonyos elhagyásával adja. Ilyen körülmények között azonban a realizmus is megszűnik teljes értelemben az lenni.

Ezt az elméletet, amely feladatává tette az írónak, hogy bizonyos fokig korlátozza alkotási őszinteségét, nálunk még azokban az első, forró időkben sem fogadták bizonyos szkepticizmus nélkül. Mint ahogyan a két háború közötti időszakban rendkívül kritikusak voltak a realizmus iránt — amely a korábbi, kapitalista-burzoa életben mindent utilitarisztikusan a negáció felhőiben kívánt látni — ugyanúgy nem tudtuk kriticismus nélkül elfogadni a „szocialista realizmus” elméletét, amelynek előfeltétele hogy a szocialista építést az irodalomban — annak minden fluktuációjában — csak örömteli szemmel szabad látni, akár egy felületesen odavetett pillantás árán is. A szocialista realizmusról sokat beszéltek és írtak, azonban ez az elmélet nálunk nem vált élővé még addig a történelmi pillanatig sem, amikor egész társadalmi-politikai és kulturális életünkben szakítottunk az idegen gyakorlat alkalmazásával, amely szigorú és főleg direktív módszereket írt elő számunkra.

A művészi alkotás teljes szabadsága. 1948-tól egyre erőteljesebben kifejezésre jut érzésvilágunk szélesebb kitérése saját kívánságainkban és törekvéseinkben; saját életünk tekintetében, amelyeken ez a világ épült. Életünk azóta regenerálódott, hogy ne mondjam: mély, belső impulzusokkal önállósodott, törekvéseiben megszilárdult. E valóságunkban aztán irodalmunkban támogatva a már korábban szóvatott kriticismus által, megszabadultunk bizonyos — habár viszonylagosan lanyhább — de mindenesetre erkölcsileg kellemetlen és alkotási tekintetben gátló körülményektől, amelyeket a forradalom előtti szükségyszerűségében alkalmaztunk. S attól a perctől fogva fokozatosan, de következetesen a művészi alkotás teljes szabadságának korszakába érkezünk. Az irodalmi alkotást immár csak pozitív törvé-

nyek előírásai korlátozzák. Tartalomban, motívumban. kivetítésben az irodalomban korlátnak csak az számít, ami a törvényt sértené: forradalomellenesség, szocialista-ellenes hangulatkeltés, monarchista propaganda, olyan indítékok, amelyek nemzeti gyűlölséget és széthúzást keltenek, a forradalom vívmányainak és a szocializmus építésének minden ellenséges vagy reakciós negációja valamint olyan szöveg, amely csábító módon tárja elénk az erkölcsről való letérést: pornográfia, anarchia, szenvedélyek és bűnök feldícsérése stb. Az írott szó nincs alávetve semmiféle cenzurának, kivéve a közvéleményét, az olvasót, megjelenése után. S ez előtt a bíróság előtt pervesztes lesz minden irodalmi szöveg, amely misztikumba és eszmei visszamaradásba vezeti az olvasót. S hogy a mai irodalomban nem virágzanak metafizikai-idealista áramlatok, nem él vallási egzaltáció az népünk spontán ellenállásának következménye. Számára már kevésbé közelállóak és a valóságban anakrónikusak ezek a jelenségek.

Útkeresés, áramlások, differenciálódás, vita — az alkotás teljes szabadságának légkörében. — Az inspirációk felszabadulása s ebből eredően új tartalom és a kifejezés merészebb keresése — egészen természetesen — magukkal hozták az irodalmi felfogások sokféleségét, módszerekben éppen úgy, mint alkotási eljárásban. Irodalmunk ma messze van attól a monotonizmustól — motívumokban és formában — amely az 1945 utáni esztendőekben észlelhető volt. Benne ma különböző felfogások érvényesülnek, amelyek többé-kevésbé a korszak irodalmára jellegzetesek az egész világon, úgyhogy irodalmi életünk nem mutatja többé az elszigeteltséget, az elzárt szigeten való élet jeleit (amerre néhány szomszédot kivéve sekinek nincs útja). Irodalmunk ma elevenen jelzi, mi történik az irodalomban messze, határainkon túl is. A legjelesebb és legjellemzőbb irodalmi művek a világban a mi nyelvünkre is lefordítanak s azokat jelentős mértékben ismerjük. Sőt mi több: bizonyos fokig hatásuk alá kerülünk, úgyhogy kézenfekvően felmerül a kérdés — amely kötelezően kritikus feleletet is vár — hogy melyik pontig pozitív ez a hatás, sőt utánzás s hogy ez az utánzás mely határon túl válik veszélyessé és károsá — néha egyenesen irodalmi eredetiségünk hátrányára. Íróinkat mindenestre — többé-kevésbé — bizonyos ilyen külső hatások bátorítják fel irodalmi kísérletekre.

A realizmustól — amelyet legtöbb írónk nem olyan szűkkörűen értelmez már, mint ahogy az a XIX. század második felében divat volt, hanem sokkal rugalmasabb és szabadabb tolmácsolásban, a témában és kifejezésben egyaránt — a realizmustól, mondom a mindenfajta modernizmusig — amelyben aztán egyesek a szabadság fogalmát mint egészen korlátlant fogják fel — irodalmunk mindenfajta irányzatot követ. Ez az irodalmi széttagozottság aztán, úgyszólván automatikusan, élénk vitákat szül és segíti e jelenségek egymással való szembeállítását irodalmi gyakorlatunkban. Lényegében ezt a vitaközvetítő forrongást, amely pillanatnyi irodalmi jelenünket áthatja — szemre legalább is — egy közös alapvonal jellemzi. Mindegyik táborban felmerül az alapvető kérdés: hogyan lehetne minél maradéktalanabban megfelelni az idők imperatívusának és hogyan lehet azt minél hatásosabban kifejezni. Másszóval: hogyan lehet irodalmilag minél több színárnyalatban megteremteni az idő és az ember valóságának kifejezését, hiszen az élet és az ember ügye egyre szétágazóbb és egyre összetettebb, egyre nehezebben átfogható és már ezzel a ténnyel néha problémátikusabb is — ugyanakkor azonban meg kell maradni a forradalmi szocializmus imperatívusának vonalán. Az egyik kategorikus és határozott elképzelést kíván az élettől és az élet-tartalom tudatos megmutatására tör (helyzettudatosítás) a másik elkerülhetlenül odaköti az alkotót a valósághoz és annak törvényeihez. Hogy az irodalom társadalmi cselekedet, azt ma nálunk senki sem vonja kétségbe. S hogy az irodalom nem lehet abszolút mértékben apolitikus, ma többé-kevésbé szintén vita fölött áll. Azáltal aztán, hogy bizonyos irányzatok a bennünk fellelhető felfoghatatlant igyekeznek adni (tehát a bizonytalan egzisztencialist, amivel a tartalom különösen expresszív tekintetben komplikálódik) ezek az írások csak nehezen válnak érthetővé sőt néha érthetetlenek maradnak. Ezáltal felvetődik a kérdés: nem szűnik-e meg ez az irodalom társadalmilag is hatékony lenni, nem érint-e ez a körülmény az irodalom társadalmi értékét is? S ugyanakkor az absztrakt felé irányuló törekvések — amelyek így eltávolítják az írókat a valóságtól s ezzel a történésektől, amelyek az élet társadalmi értelmében alakulnak és formálódnak — nem depolitizálják-e az írókat s nem viszik-e apolitikus amorph távlatok felé? Azonban a másik részen is felmerül egy nemkevésbé fontos kérdés: vajjon az alacsony színvo-

nalú sekélyes realizmustól áthatott irodalom — sőt egyenesen banálisan reális kivetítés — nem fosztja-e meg minőségétől az irodalmat? Nem csökkenti-e az irodalom művészi hatóerejét ilyen esetben az író szava s nem csökken-e ez a szó társadalmi hatékonyság tekintetében is? Sőt hogy ezen felül megfelelő minőség hiányában nem válik-e társadalmilag egyenesen károsná?

Ezek nagyjából azok a problémák, amelyek az irodalmi alkotásokról szóló vitákban, felfogások konfrontációjában nálunk ma napirenden szerepelnek. Azonban végső fokon, tekintet nélkül arra, hogy — e viták téziseiben és antitéziseiben vagy magában az irodalmi gyakorlatban ilyen vagy olyan irányzatban egyaránt vannak önámítások, sőt káros illúziók — a véleményeknek ez a harca alapjában és végső fokon, a forradalmi — szocialista idők valóságának kifejezését szolgálják. A vita azért indul és azért folyik, hogy az irodalomban — amely művészi ábrázolásra törekszik — letisztuljanak az alkotási problémák. Ilyen értelemben irodalmunk a művészi alkotás teljes biztosítása mellett is megőrizte forradalmiságát. Azt hiszem hogy valóban mi vagyunk az egyetlen szocialista ország, amelynek irodalma ilyen jelentős jellegzetességekkel dicsekedhet.

Hogyan és milyen mértékben fejeződik ki mai irodalmunkban a forradalom és a szocializmus valamint az ezekből eredő valóság. Irodalmunk tehát teljes kiterjedési szabadságában sem távolodik el forradalmi-szocialista korszakának lényegétől. Áthatva továbbra is annak imperatívusaitól, tartalmilag is feléje irányul, az idők átalakító szelleme feléje irányítja. Ez a megállapítás mindaddig helytálló, amíg azoknak az alapvető jellegzetességeknek leszögezéséről van szó, amelyeket irodalmi alkotásaink a szocialista élet alapkövetelményének első évtizedében jelentenek. (E jellegzetességgel vonhatjuk meg világosan határait a háború-előtti irodalomtól.) Azonban ha felmerül a kérdés, hogy az irodalom szó mennyire tudott behatolni a mélységbe, életünk alapjaiban megváltozott körülményeinek tényleges tartalmában, mennyire mutatja be és mennyire tudja művésziileg megvilágítani az ember metamorfózisát az életben, mennyire él az új valóságban s milyen tartalmi értékekkel az írott szóban; ha azt kérdezzük hogy a jugoszláv irodalom, a korszak irodalma mennyire a miénk teljes mértékben; ha felvetjük a kérdést, hány eredeti mű kí-

séri ezt a világon valóban egyedülálló új életet, mennyit mutatott meg belőle az irodalom és mennyire lett benne eleven valóság a ma s mennyire nyert helyes tolmácsolást átértékelésében a tegnap — mondom, ha mindezeket a kérdéseket felvetjük, a válasz csak nehezen lehet kategorikusan pozitív és még kevésbé lehet precíz. Nekem úgy tűnik, hogy mai irodalmunk többnyire még mindig azt mutatja be elsőnek, ami első pillanatban szembeszökő, amit a felszínen lehet megfigyelni, külső szemléléddel. Ha a máról van szó; még mindig a forradalom első korszakának szemlélete a mérvadó, a multa nézve pedig csak most indult meg az átértékelési folyamat.

Belülről csak igen kevés kerül a felszínre ebből az új valóságunkból. Falu, város, gyárak, bányák, paraszt, értelmiségi, ifjú, férfi és nő, házasság, művészet, pozitív és negatív a szép és a csunya mai életünkben — ezek már mind aránylag erős körvonalúak irodalmunkban, azonban főleg csak külső dinamikában. Hogy belül mi történik, hogy változik át minden belsőleg, hogyan alakul át újjá, ezzel az írás művészete sok tekintetben még mindig adós. S az amit igyekeznek is kivetíteni a mélyebb és sötétebb rétegekből, kölcsönvett nyelvezettel történik. Ez a nyelvezet a valóságban nélkülözi ezt az alapvető, vitális kohéziót, amely elkerülhetetlen, ha érzékeltetni akarjuk művészi kifejezésben is a forradalmi újjászületést, egy egészen új világ megszületését, amelyben akarat és erő dominál; nélkülözi olyan kifejezését, hogy benne legyen a lázas erőfeszítés is, amellyel mindezt elérjük. E komoly problémákról, bizonyos hiányosságokról az irodalom szocialista tartalmának kifejezésében stb. igen részletesen, plasztikusan és meggyőzően szólt Miroszláv Krležsa az írószövetség tavalyi, októberi plenumán. Szavai azóta nyomtatásban is nyilvánosságra kerültek, közismertek, úgyhogy nem is időznék tovább ennél a kérdésnél.

Az irodalmi műfajok kérdése. — Időzni fogok azonban egy másik problémánál, amely utóbb jelentkezett s amely — úgy látszik — a valósággal való szoros kapcsolatban s a dolgok fejlődésével párhuzamosan oldódik meg. Az alkotói lendület szélessége, a gáttalan, szabad inspiráció — a motívum és a kifejezés formája tekintetében, amellyel a mű megvalósul — kifejezésre jut a műfajok sokféleségében is, amelyekben irodalmunk ma megvalósul. A műfajoknak, — nekem úgy tűnik, — meg van a maga törvényszerűsége: nem önkényesek, változásuk összefügg valósá-

gunkkal. Mindenesetre nem érdektelen egy pillantást vetni arra, hogy alakul ez a kérdés is 1945 óta nálunk, hogyan alakul a műfajok kérdése és milyen hullámszámok vannak alávetve. Első esztendőkből, a teljes forradalmi extázis éveiben — tehát a diadalmas forradalom sodrában, amely hatalmas erőfeszítésekre ösztönöz szóval: a kollektív emotivitás éveiben a líra volt szembeszökő, magas fölényben s mellette a rövid elbeszélés, a kisebb novella (bizonyos belső láz fokán.) A hosszabb elbeszélés, klasszikus értelemben vett novella, szélesebb alapon, nagyobb belsőbb objektivizációval — amely a múlt irodalmában központi helyet foglalt el — csak a későbbi években tér vissza polgárjogaiba, amikor már a valóságban is állandóbb az objektivizáció és a kritikai átgondoltság. Az elbeszélés és novella aztán mennyiségileg nőtt, minőségileg elmélyült és átalakult, átfejlődött legmagasabb fokára a regénybe.

Az utóbbi években a regény nálunk teljes virágzásban van és központja lett egész irodalmi alkotótevékenységünknek — ellentétben irodalmi múltunkkal, ahol ritkább jelenségeknek mondhatjuk. Nekem úgy tűnik, hogy korunk mind általánosabb, mind nagyobb és termékenyebb konstruktivitása hatott irodalmi téren is mindinkább ösztönzően. A kor törekvése, hogy fenséges és hatalmas konstrukciókkal hatalmas vállalkozásokkal operáljon — ezek maguk emotív és inspiratív elemeket tartalmaznak — az írókra is ösztönzőleg hatott: aspirációkat ébresztett náluk is a nagyobb konstrukció felé: így jutottak el a regényig. A regény tekintetében első forradalmi évtizedünknek éppen befejező szakaszában mutatkozik nagy termékenység, a regény lesz egyre inkább az irodalmi műfaja korunk irodalmának; ez jelentős mennyiségi eredményben is kifejezésre jut.

A líra ezalatt — ha nem is sorvad el és nem is veszít minőségében — mindinkább visszavonul egyéni élménysáncái mögé, egyre inkább szubjektivizálódik, ami különben lényege is ennek a műfajnak. Amely műfaj azonban — még akár a legmagasabb művészi fokon — teljes öncélúságba zárkozhatik, mintha külön világ-egyetem lenne, az élettől teljesen sterilé válik. Ez az irányzat, a lírának teljes önmagába zárkozása és annak keretén a mind mélyebben önmagában való vájkálás — hogy ez már maga az értelem kárára megy — az utóbbi időben egyre sűrűbb jelenség nálunk.

Ami a drámát illeti, számomra rejtély marad, miért vagyunk ebben az irodalmi műfajban még mindig olyan szegények, különösen minőségi munkákban. Dráma kevés születik és ebben a kis termésben is jelentéktelen a valóban komoly értékű alkotás. S ezért van kevés dráma és színdarab színházainkban is. Ennek a jelenségnek valóban nehéz magyarázatot adni. Lehet — ez az én véleményem — hogy ennek oka az, hogy a dráma olyan műfaj, amely igen könnyen „optikai csalódáshoz” vezet: szemre úgy tűnik, hogy a legkönynyebb megírni, megvalósítani mert az irodalmi leegyszerűsítés érzését kelti, valójában azonban a dráma az irodalmi alkotás mezején a „legkeményebb dió”. Ez az optikai csalódás vezeti az írókat arra, hogy felelőtlenül közeledjen az alkotáshoz s amikor — a drámai alkotás nehéz feladatában a felelősség összecsap benne, készületlenül áll e nehézségek előtt. Különben a drámáról e kongresszuson külön beszámoló lesz.

Az irodalmi műfajokról szóló fejezethez hozzátennék még néhány statisztikai adatot, amelyek bár nem teljesek, de mutatják a fejlődést és átalakulást az egyes műfajokban. 1945-től 1955 közepéig kerek számokban beszélve kiadásra került nálunk: 150 regény, 300 elbeszélés kötet, 350 verseskönyv, 200 kritikai munka és esszé valamint útleíró mű és emlékirat, 270 gyermekkönyv, továbbá 130 drámai mű. A líra 1950-ben volt a legtermékenyebb, amikor is 40 kötet jelent meg, míg a kötetek száma évi átlagban 30. Regény 1945-ben tíznél kevesebb volt, 1955-ben a számuk 30 körül van. Érdekes, hogy esszék, kritikai munkák, útleírások, emlékiratok száma egyenletes és évenként 20 körül van. Az 1954-es év a regényekben, valamint az esszé-útleírás-emlékirat stb. műfajokban volt a leggazdagabb. Ezek a nem egészen hiteles adatok nem szolgálhatnak természetesen alapul arra, hogy általános következtetéseket vonjunk le belőlük, annál is inkább mert néhány évben — különösen az utóbbi esztendőkből — a könyvek megjelenésére negatív módon hatottak bizonyos külső körülmények mint például papírhiány, papírár drágulása és kétségtelenül nem reálisan végrehajtott nyomdai áremelés. Valamit azért mégis mutatnak ezek az adatok és bizonyítékaik lehetnek egyes tételeknek, amelyeket ez a referátum a műfajok kérdésben megállapít.

A *macedon irodalom*. Nem fejezhetem be beszámolómat anélkül, hogy zárószavában ne tegyem szóvá a kétségtelenül

legérdekfeszítőbb tény, amely irodalmunkat ebben az új évtizedben jellemzi, ha szembeállítjuk irodalmi múltunkkal. Ebben az időszakban ugyanis egy új délszláv nemzeti irodalom született: a macedon irodalom. Ez mindenekelőtt a nemzeti kérdés helyes rendezésének következménye hazánkban, ami kétségtelenül forradalmunk legnagyobb vívmánya. Izgalmas ez a tény azért is, hogy a macedon népnek hosszú és sötét történelmi nyomást kellett elszenvedni nemzeti öntudata és nemzeti jogai tekintetében, hogy aztán végül szabadsága a jugoszláv forradalom — tehát a macedon nép forradalmának eseményeiben is — megszülessen. Mint a délszláv irodalom többi ágai, a macedon irodalom a maga életét éli, de telítve és áthatva jugoszláv szellemmel, amelybe — saját önállóságán keresztül — beömlészi a jugoszláv teljeséget. Izgalmas és érdekes azonban ez a tény azért is, hogy vele kifejezésre jutott a macedonok törhetetlen nemzeti öntudata valamint rendkívüli alkotó képessége. Tíz év alatt irodalmi és művészi fejlődésükben nyelvet teremtettek s ez az instrumentumuk megteremtette a kétségtelenül értékes irodalmi alkotások egész sorát. S ez az irodalom ma tízéves fennál-

lásakor emelkedőben és fellendülőben van s ami valóságos csodaszámba megy, színvonalban egyenrangú a többi jugoszláv nép irodalmával. A jugoszláv kultúrára ez kétségtelenül nagy nyereség. A macedon irodalomról külön referátum lesz a kongresszuson, én csak megragadtam az alkalmat, hogy örömmel üdvözöljem azt a körülményt, hogy kongresszusunkat — amely Makedóniára és Jugoszláviára egyaránt ünnepi — az ősi Ohridban tartjuk meg.

Engedjék meg, hogy ezzel be is fejezzem beszámolómat, nem érintve néhány kérdést amelyekről szólni lehetett vagy egyenesen szólni kellett volna, mint amilyen például folyóirataink életének ügye, a könyvkiadói tevékenység kérdése, helyesebben a könyv megjelenésének lehetősége nálunk. Ezek azonban olyan folyamatok, amelyek állandóan szemünk előtt vannak s e kérdéseket a vitában bárki érintheti. Azonfelül a beszámoló szintetikus kellett hogy legyen, az érintett kérdések bármelyike viszont valamiféle analízishez vezetne. Kérem tehát, elégedjenek meg a beszámoló ilyen formájával és keretével; ha talán nem is felel meg teljesen a várakozásnak, a maga nemében mégis hasznos lehet.